

РОЗДІЛ ІІ. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН: НОВІТНІ ПІДХОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 372.212.3

Лобова О.В.

ПІДРУЧНИК МУЗИКИ: РЕЗЕРВИ ВИХОВНОГО ВПЛИВУ

Стаття посвячена аналізу виховного потенціала сучасного підручника музики. Розкрито можливості авторських підручників в різних напрямках виховання молодших школярів.

Ключевые слова: воспитание, музыкальное образование, учебник.

Виховання підростаючого покоління – одне з найбільш гострих і актуальних питань сучасної освіти. Незважаючи на багатовіковий досвід педагогічної науки та практики, і сьогодні, на початку нового тисячоліття, проблема виховання гуманної, моральної, духовної дитини часто ставить у глухий кут не лише вчителів-початківців, а й бувалих освітян.

Сучасний школяр суттєво відрізняється від своїх однолітків 70-80-х і навіть 90-х років минулого століття. Він більш допитливий та енергійний, потребує розмаїття вражень і різноманітності діяльності, широкої палітри пізнавальних завдань. Він значно більше знає і розуміє, виглядає і вважає себе більш дорослим. Він спостерігає й убирає в себе духовні та культурні реалії сучасного світу, сповненого моральних, етичних, естетичних протиріч.

Звичайно, така дитина потребує нових виховних підходів, і навчити її розмежовувати добро і зло, гуманізм і цинізм, красу та потворність (які часто „безцензурно” вриваються у життя з екранів телевізорів та газетних сторінок) набагато складніше. Тому над вихованням школяра мають цілеспрямовано працювати не лише батьки та вчителі-класоводи. Свій внесок у формування особистості дитини має „зробити” кожний навчальний предмет, а особливо – дисципліни музично-естетичного циклу, які набувають нового значення в контексті сучасних підходів до реформування освітнього простору.

Виховний компонент музичної освіти завжди привертав увагу науковців та вчителів – і класиків музичної педагогіки, і наших сучасників. Варто пригадати лише кілька прізвищ: Микола Лисенко, Кирило Стеценко, Дмитро Кабалевський, Оксана Рудницька, Ольга Олексюк, Галина Падалка, Олександр Ростовський, Галина Шевченко, Ольга Щолокова...

Виховний потенціал уроків музики набуває особливого значення в умовах сьогодення, коли прогресивний світ стає на позиції гуманістичної, особистісно орієнтованої педагогіки, коли освітні пріоритети спрямовуються, за влучним висловом О.Я.Савченко, від людини освіченої – до людини культурної, носія загальнолюдських і національних цінностей.

Які виховні резерви вбачає в музичній освіті сучасний вчитель? Наведемо кілька статистичних фактів, здобутих у 2007 році в результаті письмового опитування 350 вчителів-класоводів загальноосвітніх шкіл м. Суми, які оцінювали за 10-бальною системою ідеальні можливості уроків музики щодо виховання та їх реальну реалізацію в умовах сучасної школи.

Середній бал цих оцінок за різними напрямками виховної роботи склав: естетичне виховання – в ідеалі 9,99, реально 9,29; емоційне – відповідно 9,83 і 8,45; загальнокультурне – 9,68 і 8,26; моральне – 8,33 і 7,66.

Як бачимо, найбільші сподівання пов’язані з впливом музичної освіти на естетичне й емоційне виховання, значно меншу роль відведено моральному вихованню молодших школярів, що свідчить про недооцінку реальних можливостей уроків музики. Також очевидно, що за всіма параметрами реальні показники нижчі від ідеальних, і ця різниця становить від 0,67 (моральне виховання) до 1,42 (загальнокультурне виховання) бала.

Тож яким чином підняти рівень і поглибити силу виховного впливу музичної освіти на школяра? На наш погляд, одним із досить ефективних (проте не достатньо повно використовуваних) засобів є шкільний підручник. Отже, метою нашої статті є розкриття виховних резервів навчальної книги в системі загальної музичної освіти школярів. В основу аналізу виховних компонентів ми поклали авторські підручники музики для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Виховний компонент музичної освіти розглядається нами як один з провідних орієнтирів відображеної у підручниках дидактико-методичної системи. Він реалізовується у кількох напрямках, провідними з яких є естетичне, морально-етичне, патріотичне, громадянське, національне,

інтернаціональне, екологічне виховання. На комплексне формування відповідних рис особистості спрямований, насамперед, зміст підручників „Музика”.

Огляд лише назв навчальних тем, запропонованих у підручниках, засвідчує їх різнобічну виховну спрямованість на збагачення духовного світу, формування певних морально-етичних якостей школярів. Національно-патріотичний і глибоко громадянський зміст пронизує теми „Музика нашого краю”, „Пісні рідного краю”, „Пісні козацької слави”, „Головна пісня держави”. До азів розуміння людської духовності дітям допоможе доторкнутися тема „Пісні святих храмів”.

Про роль мистецтва у житті людини школярам розкажуть теми „Музика завжди навколо”, „Царство музики і танцю”, „Царство музики і слова”, „Що таке музика”, „Музика буває...”, „Планета Барвистої Музики”, „Казка про музичні краплини”, „Музична планета без меж”. Бачити, розуміти і берегти красу навколишнього світу навчатимуть теми „Осінь мозаїка”, „На музику перетворю”, „Весняні мелодії”, „Назустріч музичному літу”...

Проте кожна навчальна тема підручників, незалежно від винесеної у заголовок назви, містить певні виховні аспекти: від делікатних і ненав’язливих – до яскраво, „плакатно” виражених. У кожному підручнику вміщений державний гімн та малий герб України. У кожному представлено низку народних пісень, які формуватимуть повагу та любов до національної культури: „Іхав козак за Дунай”, „Гарний танець гопачок”, „Подoliaночка”, „Два півники”, „Щедрик”, „Старий рік минає”, „Корольок”, „Вийди, вийди, сонечко”, „Ой ходить сон”, „Грицю, Грицю, до роботи” тощо.

Під час роботи за підручниками, на усіх етапах навчання, школярі ознайомлюються не лише зі скарбницею українських народних пісень, а й – відповідно до основного змістового стрижня навчальних тем – з іншими видами народного мистецтва, зокрема, літературного (думи, казки, легенди, забавлянки) та декоративно-прикладного (писанки, рушники, витинанки тощо).

Передумовами інтернаціонального виховання є ознайомлення з піснями, танцями та мистецькими традиціями різних народів, з життям і творчістю видатних діячів світової музичної культури.

Різноманітні виховні напрями пронизують зміст навчальних текстів, дидактичних віршів і казок. Так, про виникнення народної музики та її роль у житті людей розповідає вірш „Музика, яка не знала нот”. Проте його істинне значення набагато глибше – формувати в учнів інтерес та повагу до національної музики, історії та обрядів українського народу, рідної мови:

Віки-роки спливали,
їх пам’ять берегла...
Ще нот тоді не знали,
а музика – була!

А як весняно квітла
вона в святкові дні!
І прикрашали житла
її дзвінки пісні.

Вона допомагала
селянам у жнива,
вона спостерігала
і свята, і дива.

Вона пливла роками
у хороводі днів,
до доньки йшла від мами,
від батька – до синів.

Вона у люту днину
лишала рідний дім
і боронить країну
йшла з маршем бойовим.

Ту музику чудову,
яка не знала нот,
плека, як рідну мову,
і береже народ [2, с.41-42]

Виховний потенціал підручників „Музика” зумовлений загальним гуманістичним спрямуванням змісту цих навчальних книг, в основу яких покладено ідеали добра та справедливості, світлі, позитивні образи, моделі врівноваженого спілкування й поважного ставлення до інших тощо.

Казкові герої, які мандрують сторінками книг, навчають дитину старанності, уважності, акуратності, чемним і поважним відносинам. Учні залюбки пояснять все, що незрозуміло Незнайкові, допоможуть Ведмежатку-школярику дати раду літерам, цифрам і музичним знакам, а лісовим мешканцям – нарешті розібратися, хто ж більш важливий: композитор чи виконавець. Вони навчаються старанності у чарівника Метра, братимуть участь у справедливому розподілі яблук-тривалостей і мандруватимуть разом з дружними долями у вагончиках-таксах. Вони відчуватимуть стан і настрій іншого разом з мажорною і мінорною хмарками і, напевне, допоможуть Їжачкові зрозуміти, за що на нього образилася пісня.

Яскравий приклад виховного впливу – добірка пісень, які представлені у підручниках. Окрім прекрасних мелодій і цікавих для дитини текстів, вони приваблюють по-справжньому гуманістичним змістом, навчають доброти і дружбі („Якщо добрий ти”, „Справжній друг”, „Пісенька горобчика”); наполегливості і працелюбству, сумлінності й відповідальності у навчанні („Ми – першокласники”,

„Вперше Осінь йшла до школи”, „Чого вчать у школі”, „Алфавіт”, „Навчайте мене музики”); сміливості, мужності, патріотизму („Козачата”, „Про маленького сурмача”, „Орлякко”).

Красу рідного краю і різноманітність навколишнього світу змальовують пісні „Намалюю Україну”, „Рідний край”, „Зернятко”, „Сонячні краплини”, „Сніжинки”, „Осінь”, „Калинова пісня”, „Повертайся, ластівко”, „Лине музика літа” тощо. Про виховний вплив таких пісень можуть свідчити приклади виконання пов’язаних з ними завдань.

У підручнику для 4 класу дітям запропоновано для розучування пісню „Це моя Україна” (муз. М.Ведмедері, сл. А.Камінчука), зміст якої спрямований на патріотичне, естетичне і, певною мірою, екологічне виховання школярів:

Зацвітає калина,
зеленіє ліщина.
Степом котиться диво-луна.
Це моя Україна,
це моя батьківщина,
що, як тато і мама, одна! [4, с.108].

Оскільки авторський варіант тексту містив лише один куплет, ми „розбили” його на заспів і приспів і склали продовження пісні:

2. Пробудилась тополя
і безмежному полю
вже співає веснянки вона.

Приспів:

Це моя Україна,
це моя батьківщина,
що, як тато і мама, одна!

3. Нахилилась вербиця,
щоб напитись водиці,
заквітчала всю землю весна.

Приспів.

4. І зіркам коліскові
шепчуть хвилі дніпрові,
лине музика ніжна, ясна.

Приспів. [4, с.109]

А потім запропонували дітям створити за нашим зразком власний варіант віршів. Наведемо приклади пісенних текстів, складених у 2005 р. учнями ЗОШ № 3 м. Чернігова (викладач музики – старший учитель вищої категорії Євгенія Никонівна Коломієць, вчительський стаж 22 роки):

Вийшли діти гуляти
І веснянки співати.
Ось така в нас весела весна.

Приспів.

(Нікітченко Олександр, 4-А кл.)

І квітки розквітають,
І пташки прилітають,
І бурульки вже тануть. Весна!

Приспів.

(Кулик Тая, 4-В кл.)

1. Рідна матінко земле,
Ти найкраща у мене,
Як перлина у морі одна.

Приспів.

2. Я стою над водою
І милуюсь тобою,
Найродючіша земле моя.

Приспів.

(Петренко Галина, 4-А кл.)

1. Чути спів соловейка
У саду зелененькім,
В Україні розквітла весна.

Приспів.

2. І, неначе на морі,
В нас Чернігівські зорі,
Неба синь особлива, ясна.

Приспів.

3. У чернігівським краї
Зацвіли квіти в гаю,
Рано-вранці – блискуча роса.

Приспів.

4. На Десні плещуть хвилі,
Поряд – пташечки милі.
Вже у небі з’явилась луна.

Приспів.

(Сергеева Дарина, 4-А кл.)

Безперечно, дитячі вірші здебільшого не претендують на поетичну досконалість, проте скільки тепла, любові до рідного краю, спостережливості до природи і, нарешті, внутрішньої, невимушеної, природної музичності в них відчувається! Працюючи за підручниками „Музика”, вчителька Є.Н.Коломієць відзначає, що такі глибоко гуманістичні й емоційні завдання часто спонукають дітей не лише до творчого виконання роботи в запропонованих межах, а й до виявів власної творчої активності. Наприклад, виконуючи вищеприписане завдання, учениця 4-Є класу Холявко Катя не лише склала власний варіант пісенного заспіву, а змінила ще й приспів:

Це мій край – просто диво,
Це наш край – просто мрія,

Що як ми дружно взята сім'я.

Надзвичайно потужний виховний потенціал – причому не лише естетичний, а й моральний, патріотичний, інтернаціональний – закладений у процесі музичного сприймання. Програмні твори спрямовують увагу школярів на розуміння краси людини, природи, почуттів, ролі музики в житті. Розповіді про видатних музикантів навчають працелюбству, наполегливості, мужності, стійкості, духовній красі. Пісенний і слухацький репертуар підручників прищеплює учням гарний художній смак і вміння оцінювати розмаїття навколишньої музики (у цьому плані корисно обговорювати з дітьми не лише передбачену програмою музику, а й ту, що звучить у повсякденному житті).

Значне виховне навантаження несуть вміщені до підручників дидактичні вірші, наприклад, „Музична веселка”, „Що таке музика”, „Розповідає музика”, „Тиша і звуки”, „Чарівні барви музики”, „Музика буває”, „На музику перетворюю”. Суттєвою ознакою цих творів є поєднання виховних і дидактичних функцій, що можна простежити на прикладі вірша „На музику перетворюю”, який готує учнів до введення поняття про шумові та музичні звуки та водночас виконує естетичну функцію, формує увагу та любов до рідного краю:

Я всю красу, що навкруги, –
схід сонця, запашні луки,
осінній сад, ясну зорю –
на музику перетворюю.

Дзвінку розмову солов'їв –
на ніжний мелодійний спів,
веселі дощові струмки –
на марш грайливий і дзвінкий,
ніч зоряну, казкову –
на тиху колискову.

А дітвори веселий крок –
на жвавий радісний танок,
ласкаві руки неньки –
на плавний вальс маленький,
співучу рідну мову –
на пісню калинову... [1, с.41]

Слід зазначити, що уроки музики мають значні резерви для виховання комунікативної культури дітей. Наявність колективних видів музично-естетичної діяльності (хоровий спів, гра на дитячих музичних інструментах, інсценування й театралізація музичного матеріалу тощо) створює передумови для опанування навичок комунікативної взаємодії: вчить слухати і чути іншого, бути уважним до того, хто поруч, виконувати певні комунікативні „ролі” та правила спілкування. Ці навички, що систематично формуються у навчальній музичній діяльності, згодом стають звичними формами поведінки на уроці та значною мірою переносяться на позаурочне, „життєве” спілкування.

Через усі підручники навчального комплексу проходить етична лінія мистецького спрямування: як „спілкуватися” з музикою, як поводитися на уроці, на концерті, у філармонії тощо. Розпочинається ця робота вже на перших уроках музики.

Наприклад, власне „слухацьку” діяльність шестирічних першокласників доцільно попередити ознайомленням їх із правилами слухання музики. Запропонована у підручнику технологія опанування цими правилами ґрунтується на комплексному використанні словесних і практичних методів навчальної діяльності. Вчитель пропонує дітям слухати вірш, одночасно уявляючи та виконуючи, про що у ньому йдеться:

Настає чарівний час:
Музика іде до нас.
Та спочатку прийде тиша...
Тож уможцуйте зручніше,
оченята закривайте
і тихесенько чекайте....

А за нею йде до нас
звукова співуча казка.

Музико! Заходь, будь ласка! [1, с.7].

Вже близьенько тишина,
от заходить в клас вона,
йде повз парти
тишком-нишком
(в неї лапки як у кішки),
огортає цілий клас...

Про правила слухання музики і поведінки в театрі, концертному залі школярам розповість старий грамофон і жартівливий (на кшталт улюблених дітьми „шкідливих порад”) вірш, вміщений до цієї теми:

На концерт, як і до школи,
вчасно не приходь ніколи.
Увійдеш – гукай з порогу:
„Ой, мерщій звільніть дорогу!”
Тільки музику заграють,
крикни: „Слухати бажаю!”
І отак кричать годиться,

А тепер скажу по правді:
як врахуєш ці поради,
то ніколи не потрапиш
в світ, де є
краса і радість,
в світ, де муза,
серцю мила,

Безперечно, для учнів 2 класу такий вірш-жарт потребує певних роз'яснень і подальшого обговорення, що в ньому правильно, а що – ні, і як слід поводитися насправді.

Жартівливо-виховний відтінок має й вірш „На уроці музики”, спрямований на актуалізацію знань про зміст музичних занять у школі і правила поведінки на них. Він може бути використаний не лише як узагальнення інформації про різні види музично-творчої діяльності на уроці, а й емоційно-рухлива розминка. Наприклад, дітям запропоновано слухати вірш стоячи й супроводжувати його рядки відповідними рухами: якщо погоджуються – піднімати руки вгору, якщо ні – присідати:

Вже покликав дзвоник нас	Треба відчувати рух,
на урок в музичний клас.	тренувати голос, слух,
Тож згадайте, любі діти,	а хто слуху не дістав –
що потрібно нам робити...	полічити можна гав... [3, с.6]

Як бачимо, наведений вірш-гра за своєю сутністю є цікавою для дітей формою постановки виховної проблемної ситуації.

Значну роль у реалізації виховного компоненту відіграє художнє оформлення підручників. Наявність вдалих малюнків зацікавлює школяра, поліпшує процес засвоєння навчального матеріалу, розвиває естетичний смак; запропоновані репродукції картин ознайомлюють учнів зі зразками образотворчого мистецтва, їх зміст найчастіше спрямований на формування вміння бачити прекрасне в оточуючому світі, відчувати красу рідного краю, сприяє вихованню патріотичних, національних, громадянських почуттів.

Отже, виховний компонент уроку музики розглядається як один з провідних орієнтирів авторської дидактико-методичної системи. Він зумовлений загальним гуманістичним спрямуванням змісту підручників і реалізовується в них у кількох напрямках, головними з яких є естетичне, морально-етичне, національне, патріотичне, громадянське, інтернаціональне, а також трудове, екологічне і навіть валеологічне виховання (див. пісню „Півникове горе” та „Пам'ятку юному співаку” на с.49 підручника для 1 класу).

Передумовами реалізації виховного компоненту засобами підручників є:

- виховний потенціал навчальних тем, дидактичних завдань, текстів, віршів та казок, безпосередньо спрямованих на збагачення духовного світу, формування морально-етичних якостей школярів;

- виховний потенціал музичного репертуару для слухання і виконання, зміст якого спрямований на формування гуманістичних якостей, патріотичних почуттів, любові до батьків, рідного краю, природи тощо;

- „приховані” виховні аспекти, що є ненав'язливим педагогічним „супроводом” багатьох навчальних завдань підручника, а також різних форм колективної музично-естетичної діяльності на уроках.

Більш детальному й глибокому аналізу змістових і технологічних компонентів виховання та розвитку молодших школярів засобами підручників „Музика” плануємо присвятити наступні наукові розвідки.

Література

1. *Лобова О.В.* Музика: Підруч. для 1 кл. – Рукопис, 2003. – 144 с.
2. *Лобова О.В.* Музика: Підруч. для 2 кл. – К.: Школяр, 2003. – 144 с.
3. *Лобова О.В.* Музика: Підруч. для 3 кл. – К.: Школяр, 2004. – 144 с.
4. *Лобова О.В.* Музика: Підруч. для 4 кл. – К.: Школяр, 2004. – 144 с.

ФЕНОМЕН ХУДОЖНЬОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТА-ХОРЕОГРАФАВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ

В статтє рассматриваются вопросы профессиональной подготовки студентов-хореографов на основе формирования художественной ментальности. Раскрыта суть понятия «художественная ментальность» и обоснованы ее составляющие элементы.

Ключевые слова: профессиональная подготовка студента-хореографа, художественная ментальность.